

Eski Oğuz Türkçesi ve Yazı Dili Kavramı

Old Oghuz Turkish and the Concept of Written Language

Onur KURUKAYA¹

¹Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Edebiyatları Bölümü, Kars, Türkiye

ORCID: O.K. 0000-0001-5133-3479

ÖZ

Diller, görünümüne göre çeşitli türlere ayrılırlar: Konuşma dili, yazı dili, lingua franca (ortak iletişim dili), birinci ve ikinci dil gibi. Bu görünüm türleri dillerin ne kadar yayıldığına ve ne kadar kişi tarafından konuşulduğuna, yazıyla olan bağlantısına göre belirlenmiştir. Bazı diller yazı dili olma seviyesine çıkıp bulunduğu coğrafyada etkin dil konumuna gelirler. Yazı dili, sözlü dili kayıt altına almak için ortaya çıkmıştır. Türkler, Anadolu'ya geldiklerinde siyasi ve kültürel açıdan karmaşık bir durumda bulunan bu coğrafya, zamanla Türkçenin tek bir dil olduğu alana dönüşmüştür. Öncelikle Türkçenin konuşma dili olmasıyla başlayan bu süreç zamanla yazı dili olmaya doğru gitmiştir. Bir dilin yazı dili olması için birçok şarta sahip olması gerekir. Bu şartları temelde ikiye ayırabiliriz: Dil bilimsel ve toplumsal şartlar. Yazı dili oluş sürecine dil bilimsel açıdan bakıldığında bütün bölgelerde standart bir ses ve şekil bilgisi birliği sağlanması en başta gelmektedir. Sonrasında ise bu birliğin yazıya yansımalarıyla bu süreç daha da hızlanır. En sonunda ise yazı dili dediğimiz kavram oluşur. Toplumsal açıdan düşünüldüğünde ise yönetim biçimi, kültürel, dinî ve etnik öğeler gibi kavramlar başta gelmektedir. Türkçe, Anadolu'da yazı dili olurken bu şartlardan hangilerine sahipti? Anadolu'daki karmaşık kültürel ve dilsel durum, Türkçenin yazı dili olmasına nasıl imkân verdi? Bu sorulara elimizdeki yazılı metin ve ikincil kaynaklara göre cevap bulmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Eski Oğuz Türkçesi, Oğuzlar, yazı dili, Anadolu, Türkçe

ABSTRACT

Languages are separated into various types according to their appearance, such as spoken languages, written languages, *lingua franca* (bridge language), mother tongue, and secondary languages. These apparent types are determined by how far the languages spread, how many people speak them, and their connection to writing. Some languages rise to the level of being a written language and then become an active language in a geography. Written language emerged to record spoken language. Anatolia is a geography that was politically and culturally complex when the Turks arrived and was turned into an area where Turkish became a single language over time. This process started with Turkish as a spoken language that gradually turned into a written language. Many conditions must occur in order for a language to become a written language, and these can basically be separated into two

Başvuru/Submitted: 25.05.2021 **Kabul/Accepted:** 27.08.2021

Sorumlu yazar/Corresponding author: Onur KURUKAYA (Dr. Öğretim Üyesi), Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Edebiyatları Bölümü, Kars, Türkiye. E-posta: onurkurukaya@gmail.com

Atıf/Citation: Kurukaya, O. (2022). Eski Oğuz Türkçesi ve yazı dili kavramı. Korkmaz, F. (Ed.), *9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 727-736). <https://doi.org/10.26650/PB/AA10AA14.2023.001.050>

conditions: linguistic and social. When looking at the formation of a written language from a linguistic point of view, providing a standard unity of phonetics and morphology in all regions comes first. Afterwards, this process accelerates more with reflecting this unity onto writing, finally forming the concept known as a written language. When considered from a social point of view, concepts such as regime and cultural, religious, and ethnic elements come first. While Turkish did become the written language of Anatolia, which of these conditions did it fulfill? How did the complex cultural and linguistic situation in Anatolia allow Turkish to become a written language? This article will try to find answers to these questions according to available written texts and secondary sources.

Keywords: Old Oghuz Turkish, Oghuz Turks, written language, Anatolia, Turkish

Giriş

Bir dilin yazı dili olabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekir. Bu özelliklerin başında ses ve şekil açısından birlik sağlanması gelir. Ses ve şekil dışında siyasi ve kültürel birlik gibi özellikler de yazı dili oluşumunda önemli etkenlerdir.

Yazı, sözlü dili kalıcı hâle getirmek için icat edilmiş bir kavramdır. Vardar'a göre yazı, sözlü bildirişim aracı dili görsel ve tek boyutlu bir düzen içinde sunan, uzaktan bildirişim sağlamak, bildirilerin yitip gitmesini önlemek gibi amaçlarla kullanılan bir düzgülü -sözcüğün geniş anlamıyla- simgesel bir anlatım, ikincil bir dizgedir (Vardar, 2001, s. 82). Yazılı çağ, dilin binlerce yıl süren ve her bakımdan olgunlaşması ve gelişmesinden sonra ortaya çıkmıştır. MÖ. 3500'lerde yazı icat edildiğinde insanlar bugünküne benzer gelişmiş bir sözlü dil kullanıyorlardı (Ong 1995: 14). Yazıyı icat edenler, aslında dilin kendi işleyiş sistemine herhangi bir katkı yapmamışlar, yalnızca daha önce sözle ifade edilen dil kalıplarını "düzenleyip" yazılı hâle getirmişlerdir. Bu bakımdan yazı, dilin oluşumu ve varlığı anlamlandırmasıyla ilgili bir süreç değil, yalnızca onun, belirli işaretlelerle kaydedilmesiyle ilgili bir durumdur (Akar, 2021, s. 153).

Yazı dili kavramını ortaklık kavramı üzerinde şekillendiren Korkmaz, *bir dilin lehçe veya ağızlarından biri üzerine kurulan ortak dilin yazıda kullanılması sonucunda ortaya çıkan yazılı dil* (Korkmaz, 2010, s. 242) şeklinde bir tanım yapmaktadır. Karaağaç yazı dilini toprağı, bayrağı, asker gücü ve alfabesi olan lehçe olarak tanımlar ve sonrasında konuşma lehçelerinden herhangi birinin yazı dili hâline gelişi, bağımsız oluştan ayrı bir ulus oluşa kadar pek çok girdisi olan bir konudur. Yazı dili hâline geliş dilin kendi yapısından değil, dil topluluğunun sosyal ve tarihsel boyutlarından kaynaklanan bir konudur (Karaağaç, 2013, s. 863) ifadeleriyle yazı dilinin oluşum sürecinde dil dışı olguların önemini belirtmektedir. Aksan, yazı dilinin tanımını, bir lehçe üzerine kurulan ortak dilin yazışmalarda kullanılması, okul kitaplarının, bilim ve sanat yapıtlarının bununla yazılması sonucunda ortaya çıkan yazılı dile yazı dili diyoruz (Aksan, 2007, s. 86) biçiminde yapmaktadır. Kimi dillerin yalnızca konuşma dili olarak yaşadıkları görülür. Bu gibi diller genel olarak ilkel toplumların dilidir. "Türk yazı dili" dediğimiz zaman eldeki ilk yazılı ürünleri VIII. yüzyıla uzanan, Asya'da ve Anadolu'da, günümüze gelinceye değin her evrede pek çok yapıt bırakmış olan bir dil anlıyoruz (Aksan, 2007, s. 86).

Süer Eker, yazı dili/standart dil/ ölçünlü dil/resmî dil/edebî dil (literary language) kavramlarının bir lehçe veya ağız üzerine kurulan ortak dilin, yazıda veya konuşmada kullanılması sonucu ortaya çıktığını belirtir (Eker, 2009, s. 44).

Leyla Karahan, Oğuz Yabgu Devleti ve Selçuklular gibi iki devlete sahip olan Oğuzların yazılı eser bırakmamalarını şu sözlerle ifade eder: 10. yüzyılda batıda Sir Derya boylarında Cend, Yenikent gibi büyük şehirleriyle bir şehir medeniyetini temsil eden Oğuz Yabgu Devleti'nin bir yazı diline sahip olması beklenir ancak buna dair bir belge bugüne kadar bulunamamıştır. Büyük Selçuklular Dönemi'ne ait de Türkçe bir eser yoktur. Bu dönemde yazışmalarda ve edebî eserlerde kullanılan dil, Farsça; din, medrese ve bilim dili Arapçadır (Karahan, 2021, s. 141).

Şinasi Tekin, Anadolu'da yazı dilinin oluşumunu ele alırken bir yerde yazı dilinin oluşumu için üç evrensel şarttan bahseder: 1) Yazı dilinin dayanacağı bir yerleşik kültür çevresi ile ilgili

kelime hazinesinin, o konuşma dilinde daha önceden yoğun bir şifahi gelenek ile kurulmuş olması gerekir. 2) Bir alfabenin bulunması gerekir. 3) Alfabeyi kullanırken, o dildeki seslerin nasıl ifade edileceğinin bilinmesi gerekir, yani bir imla modelinin bulunması gerekir (Tekin, 2001, s. 140).

XI. ve XII. Yüzyıllarda Anadolu’da Oğuzcanın Durumu

VIII. yüzyıldan beri varlığını bildiğimiz Oğuzlar Anadolu’ya gelip belirli siyasi ve kültürel zemine ulaşmadan herhangi bir yazılı eser vermemişlerdir. VIII. yüzyılda Köktürk Yazıtları’nda Oğuzcaya dair bazı etkiler görebilmekteyiz. XI. yüzyılda ise Kaşgarlı Mahmut’un *Dîvânu Lugâti-t-Türk*’ünde Oğuz boyları ve Oğuzcaya dair ayrıntılı bilgiler bulmaktayız. Köktürkçe dışında Harezm Türkçesi metinlerinde de Oğuzca özellikler görülmektedir. Oğuzcayı en az 500 yıl boyunca başka kaynaklardan takip etmemize rağmen ilk yazılı eserler için XIII. yüzyılda Anadolu sahasındaki eserleri beklememiz gerekecektir.

Oğuzlar, diğer kavimlerle birlikte Anadolu’ya geldiklerinde sözlü kültür ve edebiyatlarını da birlikte getirmişlerdi. Şüphesiz ki günlük hayatlarında da Türkçe konuşuyorlardı. Fakat Anadolu’ya göçler XI. yüzyılda başlamasına rağmen ilk metinlerle XIII. yüzyılda karşılaşırız. Yaklaşık 200 yıllık süreçteki metinler neden günümüze ulaşamadı. Bunun birçok sebebi olabilir. Bu sebeplerden ilk akla geleni, Türkçenin 200 yıl boyunca sadece sözlü olarak kullanılmış olması gelebilir. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletlerinde din dili, medrese dili, bilim dili ve dış yazışmalar dili olarak Arapçanın, edebiyat ve divan dili olarak da Farsçanın yürürlükte olması, Türkçenin egemen duruma geçebilmesini hayli güçleştirmiş ve geciktirmiştir (Korkmaz, 2007a, s. 78). Yönetim dilinde Arapça ve Farsça kullanılırken Türkçenin halk arasında kullanıldığı görülmektedir. Bu durumda halkın okuma-yazma bilmediği veya yazı yazma konusunda istekli olmadığı akla gelebilir. Fakat böyle bir ihtimal bizce mümkün değildir. Çünkü XIII. yüzyılda Anadolu’da birdenbire Türkçe eserlerin ortaya çıkması daha önce de burada bir yazı geleneğinin olduğunu gösterir. Başka bir ihtimal ise Moğol istilası sonucu bu eserlerin tahribata uğraması veya kaybolması olabilir. Bu ihtimal tamamen olmasa da kısmen mümkün değil. Çünkü geniş bir coğrafyada bütün eserlerin kaybolması veya tahribata uğraması çok kolay bir iş değildir.

Bu konuda görüşünü açıklayan araştırmacılardan biri Arat’tır. Arat, “Anadolu Yazı Dilinin Tarihî İnkışâfına Dair” adlı yazısında “Cenup şivesinin bugüne kadar malum olan en eski metinleri XIII. asrın ikinci yarısına ait bulunduğu göre, bundan önceki XIII., XII. ve XI. asırlara ait metinler nerede?” sorusunu sorar. Fakat cenup Türklerinin çok sonradan bir yazı diline sahip olduğu iddiası konusunda münakaşaya girmek istemediğini belirtir (Arat, 1960, s. 210-231).

Marcel Erdal’a göre Oğuzcanın yazı dili olarak geç gelişmesinin çeşitli sebepleri vardır: ‘Selçuklu Oğuzcası’ ne demektir? Selçukluların devlet dili Farsçaydı; Fars dilini, Fars kültürünü desteklemiş ve geliştirmişler, Türkçeyi standart dil statüsüne getirmemişlerdir. Hükümdarlarının eski İran mitolojisinden gelen Keyhüsrev, Keykubad, Keyka’us gibi isimler almaları, Konya ve Sivas’ta duvarlara Şahname parçaları yazdırmaları, İran ahalisini Oğuz kabilelerine karşı korumaları, astronom ve şair Ömer Hayyam, filozof Gazali gibi İran düşünürlerini

desteklemeleri, Farsça ders verilen üniversiteler kurmaları, kendilerini Fars hissettiklerini göstermektedir. Bu çağda Bağdat, Arap kültüründeki merkezî durumunu Kahire'ye bırakır. Selçuk Bey'in torunlarının kurduğu bu İranlı Orta Doğu hükümdarlığı, geleneksel Türk boy yapısını, din ve kültür özelliklerini koruyamazdı. Dede Korkut metinleri, eski Türk kültürünün Doğu Anadolu'ya kadar getirildiğini gösteriyorsa da Yakın Doğu'nun hayat şartları bunların yerine kısa zamanda bambaşka toplumsal yapılar getirmiştir. Bu devletin içinde yazılı bir Türk dili geleneğinin devamını beklemek yanlış olacaktır. Öte yandan, Selçuklu devletinde yaşayan Oğuzların birçok bakımdan yazı dilinden daha önemli olan konuşma dillerinde Oğuz Türkçelerini canlı tuttukları, geliştirdikleri, Farsçaya geçmedikleri bellidir. Türk kültürünün yarattığı Manas destanı, Sibiryaya milletlerinden topladığımız çeşitli destanlar ve diğer sözlü edebiyat yapıtları çok büyük estetik kıymeti haizdir ve yazılı edebiyattan az kıymetli değildir. *Dede Korkut Oğuznameleri* ve Anadolu fetih destanları Oğuz boylarının ve akıncılarının zengin sözlü edebiyatından bize kadar gelebilen parçalarıdır. Bu toplumda Farsça ve Arapçanın statüsü orta çağda Avrupa milletleri arasında Latincenin, uzak doğuda Çincenin statüsüne benziyordu; Avrupa dillerinin büyük bir kısmı Orta Çağ'dan sonra yazılmaya başlamıştır (Erdal, 2015, s. 373).

Konuya Erdal'a benzer bir biçimde yaklaşan Argunşah, Selçukluların Arapça ve Farsçayı resmî dil yapmasından bahsederek Oğuzcanın daha öncesinde yazı dili olarak kullanılıp kullanılmadığının bilinmediğinden bahseder. Oğuzlar, Selçuklu Devleti kuruluncaya kadar bağımsız bir devlet teşkilatı oluşturamadıkları için bir yazı dili geliştirememişlerdir. Sir Derya boylarında ve Aral çevresinde kurulan Oğuz Yabgu Devleti'nde (10-11. yüzyıl) Oğuz Türkçesi konuşma dili olsa da yazı dili olarak kullanıldığına dair elimizde herhangi bir dil verisi yoktur. Oğuzların ilk büyük siyasi yapılanması olan Büyük Selçuklu Devleti ise Arapça ve kısmen Farsçayı resmî dil yapmıştır. Bugüne kadar, Selçuklular Dönemi'nden günümüze ulaşan herhangi bir Türkçe eser tespit edilememiştir. Fakat hem Büyük Selçuklu Devleti hem de Anadolu Selçuklu Devleti Dönemi'nde Türk halkı Türkçe konuşuyordu. Selçuklu hükümdarlarının da Türkçe konuştuklarıyla ilgili bazı bilgiler mevcuttur (Merçil, 2003, s.114-117; Argunşah, 2019, s. 152).

Ercilasun, Oğuz Türklerinin yazı dili geleneğine sahip olmadıklarını, bu nedenle birdenbire yazılı eserler vermelerinin beklenemeyeceğini belirtir. Ayrıca 200 yıllık süreçte yazılı eserlerin olmamasını şu sözlerle açıklar: Türkçenin edebî dil olarak kullanıldığı Kâşgar çok uzakta kalmıştı ve Anadolu'ya gelen ilk Oğuzların Kâşgar'la hiç teması olmamıştı. Dolayısıyla onlardan Türkçe eserler vermelerini beklemek haksızlıktır. 11. ve 12. yüzyılda niçin Türkçeyi kullanmamışlardı diyerek onları suçlamak yerine, nasıl oldu da iki asır sonra kendi millî yazı dillerini yarattılar diyerek onları takdir etmek daha doğrudur (Ercilasun, 2005, s. 436-437).

Korkmaz'a göre bu dönemde, halkın konuşma diline dayanan bir yazı dilinin oluşması da ister istemez sosyal yapıdaki gelişim ve değişmelerin zamana bağlı bir süreçten geçmesini gerektirir. Anadolu bölgesinde kurulup gelişmeye başlayan Selçuklu Dönemi Oğuzcası, bir yandan konuşma diline dayalı bir yazı dili oluşturma mücadelesi verirken, bir yandan da birer kültür dili durumundaki Arapça ve Farsçaya karşı mücadele yürüttüğü bir dönemdir. Bu nedenle ortaya konan eserler oldukça sınırlıdır (Korkmaz, 2013, s. 81). Ayrıca Korkmaz bu

dönemdeki eserlerin az olması veya hiç olmamasıyla ilgili olarak da şunları kaydetmektedir: Bu sayı azlığında, Oğuzcanın Anadolu Selçukluları Dönemi'nde daha bir emekleme ve konuşma diline dayalı bir yazı dili oluşturma çabasında oluşu etken olduğu gibi, XIII. yüzyıl Moğol akınının yol açtığı tahribat dolayısıyla bu döneme ait eserlerin kayba uğramış olması ile de ilgili olabilir (Korkmaz, 2013, s. 82).

Tekin'e göre Anadolu'da Türkçenin 200 yıllık boşluğu, Haçlı Seferleri ile Arapça ve Farsçanın üstün tutulması sebebiyledir. Haçlı seferlerinden sonra samimi Müslüman Oğuz Türkleri dinlerini öğrenmek ve öğretmek için çaba sarf ederler fakat Arapça bilmedikleri için çaresiz kalırlar. Bu durumun sonucunda Türkçe eserler vermeye başlarlar (Tekin, 2001, s. 139).

Oğuzcanın Anadolu'da Yazı Dili Olması

Çalışmamızın asıl konusu Oğuzcanın Anadolu'da yazı dili olma sürecidir. Oğuzca Anadolu'da XI. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. İlk yazılı eserlere ise XIII. yüzyıldan itibaren rastlıyoruz. Peki bu süreçte neler etkili olmuştur? Bir taraftan Haçlı Seferleri ve Bizans mücadelesi, diğer taraftan ise Moğol istilaları varken Türkler Anadolu'da tutunup bir yazı dili kurmayı başarmışlardır. Bunun sebeplerine daha önce yapmış araştırmaları gözden geçirerek biz de katkıda bulunacağız.

Gülsevin, XII. yüzyıldan itibaren Anadolu'da Oğuzcaya dayalı bir edebî dil oluşturan Oğuzcanın daha önceki dönemlerini çeşitli Türkçe kaynaklardan izleyebildiğimizi belirtir (Gülsevin ve Boz, 2004, s. 31).

Sözlü Dilin Etkisi: Söz olmadan yazının olması mümkün değildir. İnsanoğlu yazıyı sözlü dildeki bilgilerini kayıt altına almak için icat etmiştir. Anadolu'da yazı dilinin oluşumunda sözlü kültüre ait anlatıların büyük payı vardır. Akar'a göre Anadolu'da Oğuzcaya dayalı bir yazı dilinin oluşumunda sözlü performansın önemli etkisi olmuştur: 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da nüfus ve nüfuz olarak etkili olmaya başlayan Oğuz Türklerinin bu coğrafyada ana dillerine dayalı yeni bir yazı dili ve kültürü oluşturmaları sürecinde daha önceki sözlü geleneğin ve bu geleneğin aktarıcıları olan hikâye anlatıcılarının rolleri büyük olmuştur (Akar, 2021, s. 155).

Karışık Dilli Eserlerin Etkisi: Karışık dilli eserler birçok araştırmacı tarafından daha önce tartışılmış fakat çözüme kavuşturulamamış bir konudur. Araştırmacıların bu konuda iki tahmini vardır. Bu şekilde bir dönemin gerçekten yaşandığı ya da o eserlerdeki karışık dilin Orta Asya'dan gelen müellifler tarafından eserlere yansıtılması¹. Bir bölgede yazı dili oluşabilmesi için ses ve şekil açısından birlik olması gerekmektedir. Eğer karışık dilli eserlerdeki özellikler

1 Bu konuda birçok farklı görüş vardır: Türkolojide olga-bolga sorunu da denilen karışık tarihî lehçeli eserler konusunda birçok görüş ileri sürülmüş, bunların ses ve biçim bilgisi özellikleri bakımından karşılaştırmaları çeşitli araştırmacılar tarafından (Tulum, 1968, s. 133-138; Mansuroğlu, 1956, s. 125-144; 1960, s. 367-374; Buluç 2007a, s. 84-93; 2007b, s. 149-184; Canpolat, 1968, s. 165-175; Tekin, 2000, s. 151-194; Korkmaz, 1973, s. 31; 1995a, s. 355-359; 1995b, s. 274-286; 1995c, s. 254-259; 1995d, s. 268-273; Demir, 2007, s. 302-312; Erdem-Sarı, 2010, s. 390-415) saptanmaya çalışılmıştır. Bu zaman dilimini bir geçiş dönemi olarak nitelendiren (Arat, 1987, s. 318; Korkmaz, 1974, s. 41-48; Canpolat, 1968, s. 165-175; Mansuroğlu, 1988, s. 275; Buluç, 2007a, s. 84-93; 2007b, s. 149-184); bu tür eserlerin oluşunu şahsi tesirlere bağlayan (Tekin, 2000, s. 151-194); olga-bolga tabiriyle Doğu Türkçesinin kastedildiğini söyleyen (Ercilasun, 2008, s. 437-438); bu tür dilsel farklılığı genelleşmiş ağız özelliği olarak gören (Develi, 1998, s. 64) bilim insanlarının oluşu bu konuda fikir birliğinin olmadığını göstermektedir (Cin ve Babacan, 2019, s. 12).

gerçekten geçiş dönemini yansıtıyorsa yazı dili oluşumuna etkisi olabilir. Tam tersi durumda ise karışık dilli eserlerin, Anadolu’da tek şekilli bir yazı dilinin kuruluşunu geciktirmiş olması muhtemeldir.

Marcel Erdal, karışık dilli eserlerin farklı coğrafyalarda yazıldığını düşünmektedir: Biz bu karışık dilli metinlerin bir kısmının Anadolu’da, bir kısmının Kafkas bölgesinde, İran’da, Horasanda, Harezm’de oturan Oğuzlar tarafından, bir kısmının da oradan gelen kişiler tarafından Anadolu’da kaleme alındığını düşünüyoruz. Hazar Denizi’nin doğusunda, güneyinde ve batısındaki bu büyük bölgenin Oğuzca konuşurları kendilerini bir lehçe konuşuyor hissediyor, aralarındaki dil farklarını önemsemiyor, karıştırıyorlardı (Erdal, 2015, s. 374).

Beyliklerin Etkisi: Anadolu’yu dört bir yandan sarıp sarmalamış olan bu beyliklerden her birinin başında bulunan, Arap ve Fars kültürüne de aşina olmayan Türkmen Beyleri, Selçuklu Dönemi’nden farklı olarak bilinçli bir tutumla Türkçeye sarılmışlardır. Bu nedenle Beylikler Dönemi Oğuzcanın Selçuklu Dönemi’nden farklı olarak Anadolu’da aynı zamanda Arap ve Fars dillerine karşı Türkçeyi egemen kılma mücadelesinin verildiği bir dönemdir. Karamanoğlu Mehmet Bey’in 1277 yılında Selçuklu sultanından Konya’yı aldıktan sonra topladığı divanda verdiği “*Şimden girü hiç kimesne kapuda ve divanda mecalis ve seyranda Türk dilinden gayri dil söylemeye*”, “*defterleri dañı Türkçe yazalar.*” şeklindeki buyruğu aynı zamanda öteki Türkmen Beylerinin de düşünce ve tutumlarına tercüman olan bir buyruktur (Korkmaz, 2013, s. 88). Karamanoğlu Mehmet Bey’in bu sözü söylemesi Anadolu’da Türkçenin ihmal edildiğini, Arapça ve Farsçanın daha üstün tutulduğunu gösterir. Dil konusu çok mühim olmasına rağmen Selçuklu sultanlarının Türkçeyi bu kadar ihmal etmeleri ilginç bir konudur. Kültür ve medeniyet olarak bu kadar ileri giden, Anadolu’yu baştan başa mamur eden bir devletin dil konusunu ihmal etmesi ancak daha farklı konularla ilgilenmesi ile açıklanabilir. Anadolu’ya tutunma çabaları, Haçlı seferleri gibi olaylar Anadolu Selçuklularının dil meselesini ihmal etmesine sebep olmuş olabilir.

Uğurlu’ya göre Anadolu’da Türkçenin yazı dili olma sürecinde beyliklerin etkisi büyüktür: Selçuklu Devleti zamanında hemen bütün bölgelerdeki Oğuzların az-çok benzer olan ekonomik, sosyal ve kültürel hayatları, Anadolu bölgesinde Oğuz boylarına dayanan beyliklerin etkinleşmesinden ve yetkinleşmesinden sonra gittikçe artan bir hızla farklılaşmıştır. Bir başka deyişle Anadolu bölgesinde Oğuzcanın yüksek dil olma süreci, esas olarak beyliklerin kuvvetlenmesiyle başlamış; Osmanlı Devleti’nin Anadolu’da birliği sağlayarak merkezî bir devlet olmasına kadar sürmüştür (Uğurlu, 2011, s. 138-139).

Anadolu’da Türkçenin yazı dili olmasında Anadolu Selçuklu Devleti’nin yıkılışından sonra kurulan beyliklerin etkisi büyüktür. Anadolu beyliklerinde sanatkarlar daima korunmuş, eser vermeleri teşvik edilmiş, Türkçeye büyük önem verilmiştir. Bu döneme giren eserlerdeki kayıtlardan Karamanoğlu Mehmet Bey dışında; Aydınolu Mehmed, Umur ve İsa Beyler ile Saruhanoğlu İshak Bey’in, Germiyanoğlu Süleyman Şah’ın, Candaroğlu İsfendiyar Bey’le öteki Anadolu Beylerinin de bu konuda aynı şekilde duyarlı ve bilinçli bir tutum izledikleri görülmektedir (Korkmaz, 2007b, s. 127). Beylikler Dönemi’nde Yunus Emre, Gülşehrî, Âşık Paşa, Hoca Mes’ud, Kul Mes’ud, Kadı Burhaneddin, Şeyhoğlu Mustafa, Erzurumlu Darîr, Fahrî, Ahmedî, Ahmed-i Dâî gibi şairler önemli eserler vermiştir (Korkmaz, 2007b, s. 127-150).

Korkmaz, Beylikler Dönemi Türkçesi ile ilgili şunları kaydeder: Süreç olarak Oğuzcanın devamı niteliğindeki Beylikler Dönemi Türkçesi, Anadolu'da Eski Doğu Türkçesinin kalıntılarından ayıklanmış Oğuzcaya dayalı yepyeni bir yazı dilinin kuruluş dönemidir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılıp parçalanmasından sonra (M. 1307) oluşan ve Eski Anadolu Türkçesinin 2. alt dönemini oluşturan Anadolu Beylikleri Dönemi'ni temsil eder. Zaman bakımından XIII. yüzyıl sonlarından XV. yüzyıl ortalarına, yani Osmanlı Beyliği'nin öteki beyliklerin varlığına son veren güçlü bir devlet durumuna geçişine kadar uzanır. Ancak Selçuklu Türkçesinin bitişi ile Beylikler Dönemi Türkçesinin başlangıcını birbirinden kesin sınırlarla ayırmak mümkün değildir. XIII. yüzyıl sonu, bu iki dönemi birbirine kaynaştıran bir halka durumundadır (Korkmaz, 2013, s. 87). Ercilasun da beylerin Arapça ve Farsça bilmemesinin Türkçenin gelişimine yardımcı olduğunu iddia eder. Ve nihayet Anadolu Selçuklularının yerine beyliklerin ortaya çıkması da en önemli sebeplerdendir. Candaroğulları, Karamanoğulları, Aydınogulları, Osmanogulları gibi beyliklerin başında bulunan boy beyleri umumiyetle Farsça ve Arapçaya yabancı idiler. Fakat onlar da bir devletin, sanatkâr ve edebiyatçıları himaye etmesi gerektiğini biliyorlardı. Bundan dolayı Türkçe yazan bilgin, şair ve edipleri teşvik ettiler (Ercilasun, 2005, s. 438).

Kültürel ve Dinî Etkiler: Oğuzlar Anadolu'ya gelmeden önce Müslümanlığı kabul etmişlerdi. Anadolu'da yeni dinlerini yaşamak, öğrenmek ve yaymak için dinî eserlere ihtiyaçları vardı. Bu işleri gerçekleştirmek için yazı diline ve ortak dile ihtiyaçları vardı. Bu nedenle Türkçe dinî-tasavvufî eserler vermeye başladılar. Verilen bu eserlerin bazıları tercüme bazıları da telif yoluyla olmuştur.

Tekin, Anadolu'daki Müslüman âlimlerin Kur'an-ı Kerim'in başka bir dile tercüme edilemeyeceği yönündeki düşüncelerinin ilk başta Türkçe dinî eserler yazılmasını geciktirdiğini düşünür. Sonrasında ise bu meselenin Farsça bir Kur'an tercümesinden yola çıkılarak çözüldüğünü belirtir (Tekin, 2001, s. 141-143). Kur'an'ın tercüme meselesi çözüldükten sonra karşılına imla meselesi çıkar. Bunu da Kur'an alfabesinin Farsçaya tatbik edildiğini gördükten sonra çözerler (Tekin, 2001, s. 146). Tekin, Anadolu'da yazı dilinin kuruluşunun bu farkındalıklarla başladığını düşünür (Tekin, 2001, s. 147). Son olarak Tekin, Anadolu'da yazı dilinin kuruluşuyla ilgili şunları kaydeder: Bir kere burada insanların konuştukları Türkçeye yakın bir Türkçe konuşan kültürlü komşu yoktur. Dağ taş câhil Türkmenle doludur. Tek dayanakları Kur'an-ı Kerim ve bir avuç kültür fedâîsi, halkının câhil kalmasına dayanamayan, râzı olmayan kültür fedâîleri... Bunlar, alfabeyi de imlâyı da hep Kur'an'dan alırlar. Bu konuda İranlıların asırlık tecrübelerinden, yazı geleneklerinden de faydalanırlar. Aşağı yukarı 1200'lerde Anadolu'da başlayan bu yazı dili nihayet bir imparatorluk dili olur. Ve böylece biz Batı Türklerinin yani Oğuz Türklerinin yazı dili macerası da günümüze kadar sürer gelir (Tekin, 2001, s. 148-149).

Dinî eserlerin yazı dili oluşumuna katkısının üzerinde duran araştırmacılardan biri de Leyla Karahan'dır. Anadolu'da en eski Oğuzca eserlerin tarihi, 13. yüzyıl ortalarını işaret eder. Artan yerleşik nüfusun ihtiyacı ve halka dinî bilgiler vermek, tasavvuf ilkelerini anlatmak, halkı aydınlatmak ve bilinçlendirmek için Anadolu'ya gelen Yesevî takipçilerinin halka ulaşma çabaları, Oğuzcanın yazı dili oluşunda etkili olmuştur (Karahan, 2021, s. 142).

Moğol İstilalarının Etkisi: Moğol istilaları hem Orta Asya hem de Anadolu ve çevresinde önemli değişimlere sebep olmuştur. Anadolu'da, Oğuz nüfusunun artması Türkçenin yazı

dili olmasında büyük bir etkidir. Ercilasun, 13. yüzyılda Çengiz'in ortaya çıkmasıyla Türkistan'da kalan Oğuz Türklerinin de Anadolu ve Azerbaycan'a gelerek Türk nüfusunu çoğaltıp yazı dili kurduklarını belirtir (Ercilasun, 2005, s. 437).

İmla Meselesi: Türkler Anadolu'ya gelene kadar Köktürk, Uygur, Brahmi, Mani, Arap alfabeleri gibi birçok alfabe kullanmıştır. Bu alfabelerin her biri farklı zamanlarda farklı ihtiyaçlara cevap veren alfabelerdi. Anadolu'ya geldiklerinde ise çoktan İslamiyet'i seçmiş olan Oğuz Türkleri Arap alfabesini kullanmak durumundaydı. Fakat bu alfabeyle yazma tecrübeleri çok kısıtlıydı. Bu nedenle alfabe-yazı dili bağlantısını kurmak için belirli bir zamana ihtiyaçları vardı.

Yukarıda Şinasi Tekin'in görüşlerine benzer olarak imla meselesine değinen Karahan, şunları kaydetmektedir: Yazıcızade Âli'nin Tevârih-i Âl-i Selçûk adlı eserinde geçen "Karaman-oglu Muhammed Beg çün vezir oldu, buyurdu ki defterleri dahı Türkçe yazalar. Ol zamân-da bu Arabî hurûf ile Türkçe yazmak âdet olmamışdı. Her yazıcı kendü karîhasından bir dürlü defter vü tafsil yazdılar. Cümle idecekleri vaktin başaramadılar. Zîrâ Türkînün zabtı kolay degüldür ve rukûmi yokdur. Nâçâr girü Parsî şerh ve Arabî rukûm yazdılar." (Bakır, 2008, s. 710) sözleri, Anadolu'da yazın dilinin oluşumuyla ilgili bir ipucu verebilecek niteliktedir. Yazıcılardan Türkçe yazmalarının istendiğini, o zamana kadar Türkçe yazma âdeti olmadığı için her yazıcının kendine göre yazdığını, Türkçe yazmanın zorluğundan dolayı Farsça ve Arapçaya dönüldüğünü anlatan bu sözler, Oğuzcanın Anadolu'da yazı dili olarak kullanılmasının 13. yüzyıl içinde başladığını göstermektedir. Ayrıca Anadolu'da 13. ve 14. yüzyıl müelliflerinden bazılarının Türkçenin yetersizliğinden yakınmalarını, geleneği olan bir yazı dili ile değil yeni oluşan bir yazı dili ile ilişkilendirmek daha mantıklı görünmektedir (Karahan, 2021, s. 145). Yazı dili kuruluşunda imla çok önemli bir husustur. Arap alfabesini henüz etkili bir şekilde kullanamayan Oğuzlar, bu alfabenin imlasını oturtunca daha çok yazılı ürünler vermeye başlamıştır.

Bu etkenler dışında Ercilasun tarafından dikkat çekilen önemli bir husus daha vardır: Türkistan'daki edebî dil geleneğini bilenler Anadolu'da bu edebî dili kullanmadılar çünkü hitap ettikleri zümre Oğuzlardı. Fakat Oğuz ağzından yeni bir edebî dil yaratmada bu bilgilerinden ve eski edebî dil geleneğimizden faydalandılar (Ercilasun, 2005, s. 436) düşüncesiyle bu yazı dilini oluşturulurken Orta Asya'daki yazı dilinden de yararlanıldığını ifade etmektedir.

Sonuç

Bir yazı dili oluşturmak için birçok sebebin bir araya gelmesi gereklidir. Türkler de Anadolu'ya geldiklerinde önce maddi olarak tutunmaya çalıştılar. Sonrasında Moğol istilasını, Haçlı Seferleri ve Bizans'a karşı durdular. Bu olaylar bittiğinde ise zaten var olan sözlü kültürlerini yazıya geçirmek için hem mevcut imkânlarıyla hem de başka kültürlerden aldıkları -alfabe gibi- imkânlarla bir yazı dili kurmuşlardır. Bu yazı dilini kurmak yaklaşık 150-200 yıl kadar sürmüştür. Buradan bizce şu sonuç çıkmaktadır: Yazı dili kurmak için sadece bir dile sahip olmak yetmez. O dili işleyecek sanatkarlar, âlimler ve onlara sahip çıkacak bilinçli yöneticiler gereklidir. Ayrıca yazı dili kurabilmek için sosyo-ekonomik zeminin de hazır olması gereklidir. Türkler biraz şartların etkisiyle daha çok da kendi imkânlarıyla yazı dili kurmayı başarmışlardır. Sonrasında da bu yazı dilini işleyip büyük sanatkarlar yetiştirmişlerdir.

Kaynakça / References

- Arat, R. R. (1960). Anadolu yazı dilinin tarihî inkişâfına dair (s. 598-611). *V. Türk Tarih Kongresi 12-17 Nisan 1956, 1960*, Ankara.
- Akar, A. (2021). *Eski Oğuz Türkçesi yazı dilinin oluşumunda sözlü performans süreci. Oğuz bitig-modern ve tarihsel Oğuzca üzerine araştırmalar* (Kenan Azılı vd., Ed.) içinde (s. 152-160). İstanbul: Bilge Kültür-Sanat.
- Argunşah, M. (2019). Anadolu'da batı Oğuzcasının yazı dili olma sürecinde Behcetü'l-Hadayık'ın yeri. *Doğumunun 120. yılında Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu hatıra kitabı* içinde (s. 151-170). İstanbul: Kerem Aydınlar Vakfı.
- Aksan, D. (2007). *Her yönüyle dil-ana çizgileriyle dil bilim*. Ankara: TDK Yayınları.
- Cin, A. ve Babacan V. (2019). Karışık Tarihî Lehçeli Eserlerden Kitâb-ı Güzîde Üzerine Okuma Teklifleri. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 7(17), 9-33.
- Eker, S. (2009). *Çağdaş Türk dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2005). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdal, M. (2015). Ana Oğuzca ve Selçuklu Oğuzcası. *Oğuzlar Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri. 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 369-376). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Gülsevin, G. ve Boz, E. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karahan, L. (2021). Oğuzcanın Anadolu'da yazı dili oluşuyla ilgili tartışmalar. *Oğuz bitig-modern ve tarihsel Oğuzca üzerine araştırmalar* (Kenan Azılı vd., Ed.) içinde (s. 139-151). İstanbul: Bilge Kültür-Sanat.
- Korkmaz, Z. (2007a). Eski Türkiye Türkçesinin Türk dili tarihindeki yeri (s. 75-80). *Uluslararası Osmanlı Türkçesi Öncesi Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı 03-04 Aralık 1999*, Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007b). Anadolu beylikleri döneminde dil ve edebiyat. *Türk Dili üzerine araştırmalar III* içinde (s. 127-150). Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2010). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin temeli Oğuz Türkçesinin gelişimi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, Ş. (2001). Eski Türk yazı dillerinin özellikleri üzerine düşünceler ve bunların teşekkülü ile Türk siyasi birlikleri arasındaki ilişkiler. *İştikakçının Köşesi* içinde (s. 121-149). İstanbul: Simurg Yayınevi.
- Uğurlu, M. (2011). Oğuzca ve Anadolu merkezli Oğuz Türkçesi. *Turkish Studies*, 6(1), 123-156.
- Vardar, B. (2001). *Dilbilimin temel kavram ve ilkeleri*. İstanbul: Multilingual Yayınları.